

Papp Gábor

America – ayer y hoy

Az inka út (1.)**Egy elfelejtett birodalom története**

A regényírókat, filmrendezőket gyakran megihlette Peru vadregényes tája, s a szerzők érdekes történeteikbe sokszor belevetkék a föld leghíresebb lakóit, a kecsuákat, illetve azok vezető nemzetségét az inkákat. A művek azonban nem adnak hű képet erről az indián nemzetről, legtöbbször ugyanis, mint a spanyolok által elnyomott, megkínzott népről esik szó, keveset beszélnek viszont fejlett és magas szintű kultúrájukról, virágzó birodalmukról. A cikk ezeket a hiányosságokat próbálja pótolni, bemutatva az Inka Birodalom történetét a kezdetektől a bukásig.

Mielőtt az inkák eredetének ismertetésébe belefognék érdemes néhány szóban megemlíteni az előttük, későbbi országuk területén kialakuló kultúrákat. A civilizáció Dél-Amerikában az időszámításunk előtti első évezredben született, amelynek két központja a mai Bolívia területén fekvő *Tiahuanaco* és *Chavin* volt (Ez utóbbi már nagyvárosi településnek számított). Az i. sz. első évezred végére már minden tájegység kialakította saját civilizációját. Ezeket érte 1000 körül az a nagy keleti invázió, melynek során az „erdei népek” megdöntötték a két ősi kultúrát Tiahuanacót és Chavint. Ezek a népek voltak a kecsuák elődei.

Az inkák a birodalom megalapítását és a szomszédos népek meghódítását főistenük, Viracocha mitikus utazásaként mesélték el vallásos eposzaikban.¹ A történelmi nyomozás teljességgel igazolta a legendát. A korabeli spanyol feljegyzésekből ugyanis kiderült, hogy az inka nemzetség, az uralkodó család tagjai egymás közt nem kecsua, hanem ómaja nyelven beszéltek, ami a már említett Tiahuanaco nyelve volt. A

Tiahuanaco birodalom uralkodó nemzetsége a X. századi bukás után elmenekült, s rátelepült a fejlettebb kecsua törzsekre. Innen adódott a kecsua nép hite, miszerint az inkákat a napisten küldte, azért, hogy az embereket megismertessék a civilizáció vívmányaival.² Az inkák származása fokozatosan elhomályosult, de Tiahuanaco romjai közül még ma is kiemelkedik a Nap-kapu a napisten ábrázolásával.

Az inkák a XII–XIV. század között egyesítették a hatalmas ország kecsua törzseit. Óriási birodalom született, amelyet a Négy Világtáj Országának – Tahu-an Tin Suyu – neveztek. Ötezer kilométer hosszan húzódott észak-déli irányban, olyan hosszan, mintha Norvégia jeges fjordvidéke és a Szahara homoksivataga egy országhoz tartozna. Területe elérte az egymillió négyzetkilométert, a lakosság egyes források szerint 30 millió, de óvatos becslések alapján is legalább 7 millió volt. A királyság igazi erejét nem nagysága adta, hanem az, hogy az inkák egységessé tudták tenni a hatalmas területeket.³ A meghódított népeket egyenrangúként kezelték, vagy erőszakkal beépítették őket; a kecsuát, mint államnyelvet mindenütt elterjesztették. Az intézkedések következtében egy nyelvileg és kulturálisan is egységes állam jött létre.

A gazdasági alapokat a fejlett földművelés és a fémfeldolgozás adták. (Használták az ólom és a rézötörzvetből készült bronzkapát.) A trágyázáshoz az iszapot és a guanót hasznosították. A legfontosabb azonban a teraszos földművelés keretei között az öntözés volt. Az egyes terasz parcellákhoz az oldalt épített árkon, csatornán keresztül ömlött a víz a földekre. Az alsó, legmélyebb

részen kőgátákat emeltek, hogy a föld a vizet ne veszítse el.⁴ Az inkák épületeit a spanyolok nagyrészt lerombolták, de a teraszrendszerek néhol még ma is állnak. Érdekes, hogy az összes ókori jellegű termelési módszer közül az inkák érték el a legmagasabb terméshozamot. A földek termékenységét csak a modern mezőgazdaság tudta túlszárnyalni. A kivitelezést rendkívüli szervezés előzte meg: szabályozták a mezőgazdasági munka éves ciklusát, gazdálkodtak a munkakerővel és a vetőmaggal (valószínűleg az inka birodalom szervezete ihlette Mórús Tamást Utópia című híres művének a megírására⁵). Az öntözőcsatorna elkészítéséhez a kis családok magukban nem lettek volna képesek, éppen ezért szoros együttműködésre, *ayllu* közös munkájára volt szükség (több család együttese). Az *ayllu* később faluközösséggé alakult. A föld elvileg az uralkodó, az Inka tulajdona volt, de a helyi szokások alapján három részre osztották. az első a Napé – vagyis a papoké, a második az uralkodóé, a harmadik az *ayllu*é volt. Ez utóbbit a hatósági szakértők a földviszonyok felmérése után feldarabolták, s így létrejött a föld-egység, a *tapu*, mely a létminimumnál nem sokkal többet biztosított tulajdonosának. Segítségül a megélhetéshez volt egy olyan saját kezelésű birtok is, amelyen a cserére szánt termékfelesleget termelték meg. Az uralkodó és a papok részeit a közösség tagjai arányosan megosztva művelték (ezt a munkát *mitának* nevezték). Az inka társadalom ezt a kizsákmányolást – vallási, etikai propagandával – ünneppé varázsolta (A közmunkák megszervezésén alapuló birodalomban a munkakerülés jelentette a legsúlyosabb bünt, amelyet visszaesés esetén halállal büntettek). Az igények miatt a társadalom többségét a földművelést végző szabadok alkották (Voltak örökletes rabszolgák is, de ezek pontos helyzetét nem ismerjük.). A már említett propaganda erősítését szolgálta az ún. „Inka Tízparancsolat”:

1. A munka feltétlen kötelesség,
2. Senkinek sincs joga lustálkodásra,
3. Mindenki mindenkiért dolgozik,
4. Mércé szabja meg a juttatásokhoz való jogot,
5. Az adózás legyen méltányos, de kötelező,
6. Az államnak joga van követelni, parancsolni és ellenőrizni, de kötelessége adni és figyelembe venni is,
7. A föld művelőjének nem tulajdona, hanem csak használja szükségleteinek biztosítására
8. Aki dolgozik, azt megilleti az élethez való jog,
9. Mindenki köteles megtermelni saját és hozzátartozói szükségletét, azonkívül felesleget is a többiek javára,
10. A közös érdek megelőzi az egyén érdekét.

Érdeemes néhány pillanatot időzni a 6. pontnál, ami az állam kötelességéről ír; nos ez itt valóban nem holmi üres frázis volt. Az inka birodalom nemcsak elvett az alattvalóktól, de gondoskodott a lakosságról is. Az egész országban nagy raktárakat létesítettek, s ha a hatalmas állam bármely részét elemi csapás sújtotta, más területekről azonnal óriási készleteket szállított oda, így a lakosságnak a rosszabb termésű években sem kellett éheznie. A közösség feladat volt a betegek ápolása, s az öregek gondozása is.⁶

Az állami raktározás persze fejlett igazgatást követelt. A híres inka csomóírás, a *kipu* éppenséggel az adók és a készletek „könyvelésére”, sajátos feljegyzésére szolgált, bár bonyolult üzeneteket is közvetíthettek vele. Az igazgatás élén a nemesek álltak, a hatalmas területet négy *suyura* osztották, mely tartományokra, a tartományok részekre, a részek *ayllukra* osztódtak. A szigorú hierachián belül ellenőrizték a tisztviselőket, a törvények és a szokások az élet legapróbb részleteit is szabályozták.⁷

A vallás is kitűnően szolgálta ezt a szervezetet, a jól ismert napkultusz egy óriási, központosított ország uralkodójának hatalmát volt hivatva alátámasztani: az uralkodó a Napisten megtestesítője. (Az Inka azonban nem volt diktátor, munkáját egy előkelőkből álló tanács ellenőrizte.)⁸ A kultusz központja a *cuzcói* nagytemplom volt. Ugyanakkor rendkívül erős volt az ősök tisztelete is, ezzel függött össze a halottak bebalzsamozása, a múmiák kultusza. Mind a halál, mind az ünnepek alkalmával a vallási rítus leglényegesebb eleme a felajánlás: többnyire a lámaáldozat volt. Az emberáldozat meglehetősen ritka.

Az erős vallásosság nagy hatalmat biztosított a papi rendnek, amelynek élén a nagy főpap, Villac Uma állt (a király nagybátyja, vagy testvére). A főpap hatalma a klérus területén éppoly határtalan volt, mint az uralkodóé világi téren.

Míg az égben a Napisten, a földön a kukoricaisten uralkodott. Ebben a vallásosságban nyilván az inka mezőgazdaság iránti tisztelet nyilvánult meg. A kukorica mellett termeltek burgonyát, babot, tököt, dinnyét, rizst, paprikát, banánt, tenyésztettek lámát, alpakát, a bár állattenyésztésük igen fejlett volt, ritkán ettek húst. A leggyakrabban fogyasztott állat a tengeri malac volt, amelynek a neve még ma is jelzi, honnan érkezett hozzánk.⁹

Kiemelkedően fejlett volt az inka orvostudomány is. Az amauta orvosok sok gyógynövény hatását ismerték és alkalmazták, a sebek gyógyítására balzsamot használtak. A malária ellen a kininfá kergéből készült kininnel védekeztek, de volt gyógyszerük nemi betegség és lepra ellen, sőt atropinnal érzésteleníteni is tudtak. A dohányt szintén használták – kizárólag orvosi célra: a seb fertőtlenítésére. Értettek a koponyalékeléshez is.¹⁰

Léteztek már iskolák is – igaz, csak az uralkodó osztály tagjai számára – ahol az

oktatás négy évig tartott. Itt kecsua nyelvet, vallásismeretet, tízes számrendszert és csomóírást tanítottak. Művészi téren az inkák elsősorban megalitikus építményeikkel tűntek ki. Cuzcóban még ma is vannak inka lapokra épített létesítmények. Függhídjaik magas tudásukról árulkodnak. Fejlett volt a fazekasság és a szövés is, ezenkívül értettek a fémek művészi feldolgozásához. A vasat nem ismerték, de a bámulatosan fejlett bányászat bőven szolgáltatott nyersanyagot réz, arany, ezüst és ötvözetek mesteri megmunkálásához. Arany és ezüst tárgyakat ugyancsak a felsőbb rétegek tarthattak birtokukban, azonban a bronz már széles körben elterjedt és kezdte kiszorítani a kőszerszámokat.

Nincs itt hely arra, hogy az inka birodalom minden kulturális vívmányait ismertesük. Mégis kihagyhatatlan a felsorolásból a birodalmi utak nagyszerű hálózata, amely az állam egyesítése szempontjából döntő jelentőségű volt, ezek az országrészeket összekötő „inka utak”. Az úthálózat két, észak-déli irányú részből állt, melyek közül az egyik a tengerpart mentén, a másik a felföld belsejében haladt. A két utat kereszt-utak kötötték össze, hasonlóan a létra fokaihoz. Az utak mentén egymástól azonos távolságra pihenőházakat építettek a gyaloghinton szállított hivatalos közegek, postaépületek, egymást váltó futárok számára. A futárokat negyed mérföldekkel tartották, s általában négyen-hatan voltak egyelően elosztva az út két oldalán. Egy részük az egyik, másik részük a másik irányt figyelte, hogy idővesztés nélkül, még beérkezésük előtt észrevegyék az érkező küldöncöt és tőle sietve átvegyék a küldeményt.¹¹ Hogy a futárstaféták milyen gyorsan voltak képesek szállítani a híreket, azt egy XVII. századi számítás mutatja. A Cuzcóból Limába vezető utat – hétszáz kilométer – négy nap alatt tették meg.¹² Üzeneteiket szóban adták át, az emlékezetet a kipu segítette. Ahogy az

építmények egy része, úgy a „királyi utak” nagy része még ma is megvan. A sík területeken ezeken autópályákat hoztak létre.

A sok-sok vívmány mellé sorakozik azonban a kecsua emberek egy nem túl pozitív vonása is. Az inkák itala általában a nagy agyagkorsóban tartott víz volt, de ismertek erjesztett italokat is, és ez az egyéb tekintetben józan nép nagy mennyiségben fogyasztotta azokat. Sűrű italozásaihoz készítették a *chichát*. E kedvenc italuk előállítására elég érdekesen történt: az asszonyok és az öregek a kukorica magját összerágták, nyálukkal összekeverték és állott vizet adtak hozzá. Az inkák népe nagyon szerette ezt az italt (is), és állandóan nagymértékben fogyasztotta. Az italozáson kívül kedvezőtlenül befolyásolta az indiánok testi és szellemi képességét a másik káros szenvedély, a szervezet állandó mérgezése: a kokacserje leveleinek rágcshalása. Sem a szigorú rendszabályok, sem a drákói büntetések nem tudták megakadályozni ennek elfajulását.

Nagyjából tehát ennyi, ami az inkákról általánosságban elmondható, természetesen a teljesség igénye nélkül. Az inka út című cikk második részében majd a birodalom

bukásának okait próbálom feltárni. Többek között foglalkozom majd az inka polgárháború, az utolsó Inka megkeresztelésének és a spanyol hódítók egymás elleni harcának tevékenységével.

Jegyzetek

- ¹ LIPS, EVA: *Könyv az indiánokról*. Bp., 1960, 5. p.
- ² ÁGH ATTILA: *Betemetett nyomok, emlékek rönkje*. Bp., 1981, 222. p.
- ³ Ágh: i. m. 223. p.
- ⁴ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Bp., 1978, 36. p.
- ⁵ STINGL, L. M.: *Indiánok tomahawk nélkül*. Bp., 1974, 174. p.
- ⁶ EMERSLEBEN, OTTO: *Az arany országai*. Bp., 1985, 69. p.
- ⁷ Wittman: i. m. 38. p.
- ⁸ GEROL, E. HARRY: *Inkák tündöklése és bukása*. Bp., 1965, 129. p.
- ⁹ Emersleben: i. m. 68. p.
- ¹⁰ Wittman: i. m. 71. p.
- ¹¹ VEGA, GARCILASO DE LA: *Inkák és konkisztádorok*. Bp., 1964, 102-103. p.
- ¹² Gerol: i. m. 152. p.

Fejős Sándor

Habsburg Miksa mexikói kalandjai

Élete a mexikói császárság előtt

Ferdinánd Miksa 1832. július 6-án született Bécsben, Ferenc Károly főherceg és Wittelsbach Zsófia második gyermekeként. Bátyja, *Ferenc József* császár és közte már gyermekkoruk óta állandó rivalizálás folyt. Miksa tehetségesebb, népszerűbb volt Józsefnél. Hogy elkerülje a gyakori összetűzéseket, utazásokat tett, főként hajóval. Bejárta Görögországot, Törökországot, Portugáliát és Spanyolországot is. Az Ibériai-félszigeten

ellátogatott a híres ősök, Ferdinánd és Izabella sírjához. 1860-ban első amerikai útján Brazíliába hajózott. Ferenc József is tiszttában volt öccse tehetségével, ezért igyekezett őt távol tartani.

A haditengerészet főparancsnokává nevezte ki Miksát. Ez a tisztség már önmagában nevetséges volt, hiszen az Osztrák Monarchia hadiflottája akkoriban néhány elavult hajóból állt. 1856-ban hivatalos útján ismerkedett meg III. Napóleonnal és

feleségével, *Eugénie*-vel. Kedvező benyomást tett rá a francia uralkodó, Miksa szemében III. Napóleon volt a modern császár, szemben konzervatív bátyjával. 1857-ben megnősült, Koburg I. Lipót belga király 17 éves lányát, *Saroltát* vette el. Ezután a lombard-velencei királyság kormányzójává választották. Azonban itt is csak a polgári reprezentációt bízta öccsére Ferenc József, katonailag alárendelte egy osztrák generálisnak. 1859-ben, miután Lombardiát a solferinói döntő csatában az osztrákok elvesztették, az ifjú pár a Trieszt melletti Miramareba költözött. Ekkor jutott hatalomra Mexikóban *Benito Juárez*, aki a konzervatív pártot és az egyházat visszaszorította, illetve jogait csorbította.

A Párizsban élő mexikói emigránsok (papság, arisztokrácia) arra ösztönözték a francia uralkodót, hogy Mexikóban állítsa fel a monarchikus államformát. Mivel III. Napóleon nem akart szembeszállni a Monroe-elvvel („Amerika az amerikaiaké”), illetve az Egyesült Államokkal nyílt összetűzésbe kerülni, ezért keresett egy európai uralkodót. Ferdinánd Miksa tökéletesen megfelelt a célnak, hiszen ezzel álmait is valóra válthatta.

1861-ben III. Napóleon felajánlotta a mexikói császári címet Miksának. Tartózkodó választ kapott tőle. 1863-ban Anglia a görög trónra szerette volna ültetni Habsburg Miksát, azonban ezt ő rögtön elutasította. Nagy amerikai Habsburg Birodalom volt az álma, öccsét, Lajos Viktort igyekezett rábeszélteni a brazil trónörökösönivel kötendő házasságra, sikertelenül. Miksa gyermektelen volt, Lajost akarta megtenni utódjával. Anyja, Zsófia ellenvetései ellenére 1864-ben elfogadta a mexikói koronát. Ferenc József beleegyezéséhez feltételeket szabott:

1) Anglia és Spanyolország ismerjék el és támogassák a mexikói monarchikus államformát;

2) Mexikó népe szabad népszavazáson járuljon hozzá Miksa meghívásához.

Nem ezek voltak azonban a legfontosabb feltételek Ferenc József számára. A császár ragaszkodott ahhoz, hogy fivére mondjon le a Habsburg-házhoz való tartozásáról, és valamennyi főhercegi jogáról (osztrák trón utódlásáról, második örökös volt Rudolf herceg után), illetve évi százezer forintot járadékáról. Miksa az első két feltételt rögtön elfogadta, az utóbbira azonban csak nagy nehézségek árán adta beleegyezését. Így Ferenc József terve teljes sikert aratott, hiszen egyrészt Miksát sikerült távol tartani a Habsburg-birodalomtól, másrészt az összes jogairól lemondatnia. Az újdonsült császári párt – Mexikóba utazásuk előtt – IX. Pius pápa Rómában megáldotta. Ez egyfajta kereszties hadjárat jellegét is adott a kalandnak.¹

Mexikó története a XIX. században

„Mexikó a többi latin-amerikai országhoz képest rendhagyó eset volt a függetlenségi háború első évtizedeiben. Az indiánok kezdeményezték és harcoltak a függetlenségért, a kreolok pedig a spanyolok mellé álltak a régi rend védelmében.”²

Az első jelentős felkelés 1810-ben tört ki, vezetője *Miguel Hidalgo y Castillo* pap volt. Hidalgo atya indián serege azonban inkább szervezetlen, képzetlen tömeg volt, mint hadsereg. A felkelés megtört, Hidalgo atyát kivégezték.

Egy másik pap, *José Maria Morelos* ebből okulva kisebb, képzetesebb gerilla-csapatokat szervezett. Ezek sokkal ütőképesebbeknek bizonyultak Hidalgo paraszttömegénél. 1811 végén Morelos a Mexikói-öböltől a Csendes-óceánig húzódó zónát ellenőrzése alatt tartotta. 1812-ben elfoglalta Acapulco kikötővárost. Helyreállította a rendet, megszervezte az adószedést, tisztviselőket nevezett ki. 1813 szeptemberében létrehozták Mexikó első törvényhozó testületét. Az alkotmány kidolgozásába kezdtek, közben a spanyolok szervezkedtek, felfegyverezték az összes kreolt. Veszelyes vállalkozás volt, de

sikeres. A gazdag kreol réteg nem értett egyet a nagybirtok felosztásával, a faji egyenlőséggel –, Morelos ellen fordult. A felkelés elbukott, Morelost is kivégezték.

1814-ben a függetlenség egyértelműen a gazdag kreolok ügye lett. A kreol vezetők angol kölcsönökre támaszkodtak, a népi háborút reguláris seregek csatái váltották fel. Ekkor lépett színre *Augustin de Iturbide*. Megegyezett a felkelők utolsó vezérével, *Guerrero*-val. Programjukat az Igulalai Tervezetben tették közzé. Mexikót független monarchiának nyilvánították, a katolikus egyház jogállását biztosították, és deklarálták a spanyolok és kreolok egyenlőségét. ezzel mindenkit kielégítettek, kivéve a republikánusokat, akik szabadkőműves-páholjokban szervezkedtek Iturbide ellen. Iturbidét 1821-ben császárrá koronázták. 1822-ben Santa Anna Iturbide ellen fordult, Guerrero és Guadalupe Victoria is Santa Anna-hoz csatlakoztak. 1823-ban Iturbide elszigetelődött, hadserege is magára hagyta, így kénytelen volt lemondani. Guadalupai Viktóriát választotta a kongresszus Mexikó elnökévé.

„1824–1848 között Mexikóban mintegy 250 lázadás és 31 elnök tette változatossá a politikai élet színpétét.”³

A mexikói politikai élet három pártra szakadt. A tiszti kar a földbirtokosokkal és az egyházzal együtt a konzervatív szárnyat képezte, a föderalisztikus köztársaság és liberális eszmék híve *modernados* (méréseltek) voltak. Ennek radikális szárnya volt a *puros* (tiszták). Közülük kerültek ki az elnökök és tisztviselők.

Mexikó északi államában, Texasban megnőtt az USA-ból érkező telepések száma, túlsúlyba kerültek a helyi lakossággal szemben. Követelték Texas állam függetlenségét. 1837-ben az USA és az európai nagyhatalmak is elismerték a „független” Texast. 1846-ban a jenkik Texas határán fegyveres összetűzést provokáltak, ennek okán az

USA hadat üzent Mexikónak. Taylor tábornok a Rio Grandén lehajózva négy gyors győzelmet aratott a szervezetlen mexikói sereg ellen. A mexikói vereséghez hozzájárult az országban uralkodó politikai viszály, a konzervatív és liberális erők egymás elleni harca. Mexikó elvesztette Oregon, Kaliforniát és Texast. 1853-ban a konzervatívok megbuktatták a liberális kormányzatot és visszahívták Santa Annát. A diktátor újabb területeket adott el az Egyesült Államoknak (Arizonát). A haladó vezetők fellázadtak ellene, megbuktatták Santa Annát és egy liberális kormányt hoztak létre. Ezzel elkezdődött a „Reformháború”. Az új alkotmány alapja az ún. „*Juárez-törvények*” lett.

Forradalmi célokat tűztek ki:

- állam és egyház szétválasztása;
- az egyház földbirtokainak kisajátítása;
- a magas katonai nyugdíjak, járadékok szabályozása;
- a közoktatás fejlesztése;
- közutak építése.

A reakció élesen bírálta és támadta a törvényeket. Többéves polgárháború tört ki Mexikóban. 1861-ben Benito Juárezt választották köztársasági elnökké. Benito Juárez újjászervezte a hadsereget, gerillamozgalmat indított. Rendeleteit az újraválasztott nemzetgyűlés támogatta. Juárez felfüggesztette a külföldi adósságok (angol, francia) visszafizetését, ezért az európai nagyhatalmak a londoni egyezmény alapján intervencióra szánták el magukat.⁴

Habsburg Miksa Mexikóban

Az uralkodópár 1864. május 28-án érkezett Mexikó kikötőjébe, Vera Cruzba. Nem várt hívős fogadtatásban részesültek. Miksa első éjszakáját egy biliárdasztalon töltötte. Rögtön kiderült, hogy az ország nagy része császárellenes, habár az európai nagyhatalmak Miksát tekintették törvényes uralkodónak, az amerikai államok Juárezt tartották

legitim elnöknek. Miksának – hogy egész Mexikó területén ténylegesen is legalizálja hatalmát –, előbb meg kellett azt hódítania, és a császárelenes elemeket félreállítania. A háborút a francia kölcsönökből finanszírozta. A királyi pár közben dédelgetett álmait próbálta valóra váltani: kastélyokat és kertet építtetett, múzeumokat és tudományos akadémiát alapított. Habsburg Miksa udvartartása ugyan kiegészült a mexikói konzervatívokkal, de nagyrészt azokból az emberekből állt, akikkel Novara hajóján Mexikó felé elindult: *Scherzenlechner* udvari lakáj, később udvari tanácsos; *Tüdös* magyar komornyik; *Félix Salm-Salm* herceg; és felesége, *Agnes Le Clerq*; Iturbide mexikói emigráns herceg; *Dr. Basch* bécsi orvos; és *Fischer* udvari lelkész.

A Franciaországtól való pénzügyi függőség az önálló kormányzást tette lehetetlenné. Az intervenciós csapatok élén *Bazaine* marsall állt. 1865-ben az északiak győzelmet arattak az USA-ban, így támogatni tudták Juárez liberálisait, fegyvert vásároltak az USA-tól.

III. Napóleon 1866 októberében visszahívta csapatait Európába. Erre több oka is lehetett: az USA fenyegetése; a francia parlament türelmetlensége a mexikói intervenció terhei miatt; politikai helyzet Európában. Kieleződtek az ellentétek a konzervatív erőkkkel és az egyházzal szemben is. A császár liberális eszméket vallott. Vallásszabadságot proklamált, ezzel az alsó papság haragját vonta magára; az egyházi javakat szekularizálta, így a főpapság is elfordult tőle. A *peonok* felszabadítása miatt az arisztokrácia is cserben hagyta. Miksát egyes papok szabadkőművesként emlegették. A császár teljesen magára maradt, bázisa beszűkült. Felesége, Sarolt császárné 1866. július 3-án Európába utazott, hogy a pápától segítséget kérjen és III. Napóleont sikerüljön rávenni, hogy seregei még két évig Mexikóban tartózkodjanak. A császárné nem

járt sikerrel útján, elméje elborult, nem tért vissza Mexikóba. Miksa csekély testőrségével a chapultepeci kastélyába vonult vissza.

Franciaország kivonult Mexikóból, az országban a juaristák kerültek túlsúlyba. Az USA biztosokat küldött a francia kivonulás ellenőrzésére. A sok csalódás után Miksa le akart mondani, de a mexikói konzervatívok ígéretekkel maradásra bírták. Csalódva a franciákban, tanácsukat, hogy hagyja el az országot, nem fogadta meg. Hivatalos úton próbált eljárni. Kongresszus összehívását tervezte a konzervatívok és az ellenzék részvételével, ahol hajlandó lett volna lemondani. Ez megghiúsult mindkét párt macacssága miatt. Ferdinánd Miksa hozzálátott egy nemzeti hadsereg felállításához, de – mivel nem volt védkötelezettségi törvény – ő is, mint a köztársaságiak, a fogdosáshoz, a „Levahoz” folyamodott.

1867 elején a köztársasági seregnek négy hadteste maradt:

- 1) Miramon vezetésével északon;
- 2) Mejiával San Louis-Potosi körül;
- 3) Marquez tábornok Pueblában;
- 4) Mendez tábornok Michoacan tartományban.

1867. február 6-án a francia seregek utódcsapatai is elhagyták Mexikóvárost. Így Juárez serege számára nyitva állt a főváros-hoz vezető út. Miksa csapatait Queretaróban akarta egyesíteni, hogy elébe menjenek az ellenségnek. Ekkor vette át Miksa a főparancsnokságot, előtte a francia csapatok vezetője, Bazaine nem volt alárendelve a császárnak. Franciaországból kapott utasítások alapján járt el, nem foglalkozott azzal, hogy Miksa azokat ellenjegyezte-e.⁵ Február 19-én örömmujjongások közepette bevonult a császár Queretaróba. Ott összesen 50 ezer katona tartózkodott Miramon vezetésével, de azonnal ide rendelték Mendez tábornokok csapataival. 1867. február 22-én érkezett meg Ramon Mendez indián származású

tábornok 3700 fős seregével. Az alakulat inkább lerongyolódott csapatnak festett, mint hadseregnek. A Queretaróban tartózkodó helyőrségben összesen 8860 katona tartózkodott. A köztársasági hadsereg Escobedo tábornok vezetésével már február 28-án San Miguel Allendénél állt és a Jaliscóból és Michoacánból közeledő csapatok Celayában csatlakoztak egymáshoz.

Ebben a helyzetben kellett volna a császáriaknak megtámadniuk a köztársasági csapatokat, de mivel Mexikóvárosból Miksa miniszterei nem küldtek utánpótlást, így csapatai nem tudták Queretarót elhagyni. Semmit sem tudtak teljesíteni a konzervatívok azokból az ígéretekből, amelyekkel Miksát maradásra bírták. Pawlowsky Ede szerint az egész ügy bukásának a konzervatívok „félszeg eljárása és önző érdekükből eredő, gyáva hitszegésük” volt az oka.⁶

1867. március 2-án a *Hivatalos Közlöny*-ben megjelent Miksa császár levele *Aguirre* kultuszminiszterhez, amelyben kifejtette, hogy egy kongresszuson hajlandó lenne másodszor is alávetni magát a népakaratnak. Ezt a kongresszust olyan helyzetben lehetett volna összehívni, hogy semmilyen külföldi hatalom ne befolyásolja menetét. Elítélte a köztársaságiakat, mert nem hajlandók a békés megegyezésre. Felemelte hangját *Porfirio Diaz* ellen, amiért a császári követet, Don Juan Pablo Francot hamis vád alapján agyonlövötte.

A köztársaságiak tábora a központosítás után 40 ezer főből állta, amely a szökevények szerint rossz bánásmódban, hiányos ellátásban részesült. Ezen okok miatt nagy volt az elégedetlenség. Március 5-én a császár megtudta, hogy a juaristák a Celaya és San Miguel helységekből Queretaro felé vették útjukat. Miksa elrendelte, hogy csapatai a következő napokban ütközőállásba helyezkedjenek.

Március 14-én Juárez általános támadást intézett a császári seregek ellen. A császári

seregeknek sikerült visszaverniük a köztársaságiak előrenyomulását. Juárezék a március 17-i és 18-i napot felkészülésre fordították. csapataikat próbálták rendbe hozni. A 21-ére várt köztársasági támadásból nem lett semmi. Ekkor Queretarót már 30 ezres köztársasági sereg vette körül. Mexikóvárosban mintegy 10-12 ezrenyi császári katona állomásozott. Miksa ennek egy részét Queretaro védelmére akarta áthelyezni, ezért Marquez tábornokot kiküldetéssel bízta meg. A Marqueznek adott felhatalmazás egyik pontjában az állt, hogy a nem alkalmas minisztereket váltsa le, helyükbe másokat nevezzen ki. A tábornok Queretaro déli részén, ahol a köztársaságiak még nem kerítették be a várost, sikeresen átjutott és Mexikóvárosba ment. Juárezék néhány napi pihenő után újból megpróbálkoztak Queretaro bevételével. Március 24-én erős támadást indítottak a város déli (legkevésbé védett) oldala ellen. A túlerőben lévő köztársasági csapatok rohama sikertelennek bizonyult, Miksa serege visszaverte a támadást. Március 30-án a császár az ütközetben kitűnteket érdemjelekkel jutalmazta. Miksa császár is kapott kitüntetést hadseregtől, melyet Mejia tábornok tűzött fel.

Pawlowsky Ede könyvében a császár magánéletét is leírja. Miksa főhadiszállása a S. Cruz-kolostorban volt, de szeretett katonái közelében lenni. Ezzel is bátorította seregét. Az ostromzár kezdetén levélírással, illetve emlékiratainak összeállításával foglalkozott. Ezeket az iratokat a császár saját parancsára kivégzése előtt, a Cerro de Las Campanas dombon elégettetett. Töredékek maradtak írásából, Miksa irodatisztjének hitelesnek tekinthető elbeszélése alapján. Emlékirataiban megvetően írt III. Napóleonnól, aki szerinte csúfos indokból csalogatta őt a mexikói császárság elfogadására.

Többnapos nyugalom után a császár csapatai Miramon tábornokkal az élen támadást intéztek a köztársaságiak ellen. A gyors

letámadás sikerrel járt, azonban vissza kellett vonulniuk, mert féltő volt, hogy Juárezék felülkerekednek, és esetleg hátra támadják Miramon hadtestjét. A császári csapatok reménykedve várták Marquez tábornokot, a fővárosba érkező felmentő seregével. Április 11-én Miksáék újabb csatát kezdeményeztek. Garita de Mexikó mellett elsáncolt állásból akarták az ellenséget kiszorítani. Ez a terv azonban meghiúsult. A csata után a császári seregnek egyre több problémája akadt. Queretaro nem volt felkészülve egy hosszantartó ostromra, az élelmiszerkészlet vésszesen megfogyatkozott, és a lőszer is fogytán volt.

Marquez ostromzár alóli felmentő serege nem érkezett meg, féltő volt, hogy a hadsereg morális erejét elveszti. A tábornok csapata soha nem érkezett meg Queretarába. A kiküldött tábornok alighogy Mexikóvárosba ért, önállóságra törekedett, nem törődve megbízatásával, majd Puebla felé indult. Lorenzo mellett Porfirio Diaz serege vereséget mért rá, így kénytelen volt visszavonulni Mexikóvárosba. Miksát és seregét a köztársaságiak teljesen elzárták a külvilágtól. A császár elhatározta, hogy Mejia tábornokot teljhatalommal felruházva Mexikóvárosba küldi. Küldetésének egyik része az állami ügyekre, a másik pedig a katonai rendszabályokra vonatkozott. Az államügyekre vonatkozó részben a császár leszögezte, hogy csak akkor hajlandó lemondani címéről, ha hivatalos nemzeti kongresszus alakul és ez a szerv kéri uralmának átadását. A katonai ügyekre utaló rész pedig a következő intézkedésekből állt:

– Marquez tábornoknak kötelessége az összes lovasságot Mejia tábornok rendelkezésére bocsátani, saját lovasságát pedig Queretaro felé irányítani;

– Miksa 24 órás határidőt hagyott Marqueznek ezen dolgok teljesítésére, amennyiben nem teljesíti, letartóztatják.⁷

Mejia tábornok megbetegedett, így he-

lyette Salm-Salm herceg kapta meg ugyanazt a megbízatást. A küldetés nem járt sikerrel, így a fővárossal nem jött létre az összeköttetés. Ezek után elkerülhetetlen volt a császárság végzetes bukása. Juárez serege szakadatlanul ostromolta Queretarót. A városban olyan hírek terjengtek, hogy Marquez megérkezik és felmenti a körülzárt települést. A Hivatalos Közlönyben is kedvező hírekről számoltak be. Ezzel igyekeztek a katonák és a város polgárainak a lelki egyensúlyát megtartani.

Az ostromzár alóli kitérés tervét Miramon tábornok készítette el. az április 27-i csatában a császári seregek első kitérése sikerrel járt, Cimatarío-hegygerincig eljutottak, s azt el is foglalták. A sikeres ütközet után Miksa csapatai ünneplésbe kezdtek. Ezt kihasználva Juárezék szervezkedtek, felkészültek a további harcra. A második támadást a nyolclövetű amerikai karabéllyal rendelkező köztársaságiak megnyerték. Miksa serege ismét viaszorult. Annak ellenére, hogy végül az április 27-i csatát a császári sereg elvesztette, támadásuknak volt haszna is, hiszen igen sok lőszer, ágyút és élelmiszert zsákmányoltak. A császári seregek egyre jobban legyengültek, lassan reménytelenné vált helyzetük. Miksa hadseregének utolsó próbálkozásai voltak a május elsejei és harmadikai támadások. Május 5-én a juaristák a franciák elleni győzelmük évfordulóját ünnepelték. A katonai zenétől és pálínkától feltűzelve támadást intéztek az ostromlott város ellen. A szervezetlen, ittas köztársaságiaknak nem sikerült bevenniük a várost, mi több, jelentős veszteségekkel tértek vissza.

A rohamosan növekvő élelmiszerhiány komoly gondot okozott a katonáknak és Queretaro lakosságának is. A boltokban már pénzért sem lehetett élelmiszert vásárolni, a raktárak teljesen kiürültek. Miksa a lakosság nyomorának enyhítésére és a hadsereg anyagi szükségleteinek pótlására tett

intézkedéseket (gabonabeszolgáltatás, szegényeknek napi ingyenes húsadag kiosztása). Ezzel azonban csak késleltetni tudta az éhínség és nyomor növekedését, megállítani nem. Anarchikus állapotok uralkodtak a városban, a katonák elfásultak, a civil lakosok élelmiszer után kutattak. A császár pénzhiányában rendkívüli adót vetett ki a lakosságra, pl. ajtó, ablak után fizetendő adó. Egy további rendelete szerint minden fegyvert fogható polgár köteles volt esetleges katonai szolgálatra magát bejegyeztetni, aki pedig felmentését kérte, annak bizonyos pénzösszeggel kellett a szolgálat alól magát kiváltania.⁸

Miksa császár bukása

Queretaro helyzete tarthatatlanná vált, az éhínség és nyomor súlyosbodott. A császáriak előtt két lehetőség állt:

- feltétel nélküli megadás;
- a köztársasági vonalak keresztültörése és a közeli hegyekbe való menekülés.

A haditanács május 12-i egyhangú szavazata alapján az áttörés mellett döntött. A terv szerint a császár, a tábornokok és a külföldi tisztek a Sierra Gorda nevű hegy-ségbe mentek volna. Május 13-án egy kiáltványt adott ki Miksa Mejia tábornok aláírásával. Ebben főként az indiánokat hívta fel, hogy ragadjanak fegyvert és csatlakozzanak a császári seregekhez. A kiáltvány célja az volt, hogy amíg a császár áttöréssel kísérletezik, addig az indiánokból álló csapat lekösse Juárezék figyelmét. Ez a terv is megghiúsult. Hívei rábeszélésére megbízta Lopez ezredes, hogy folytasson tárgyalásokat a köztársaságiak tábornokával, Escobedóval. Lopez ezredes május 14-i tárgyalása folyamán felajánlotta Escobedónak, hogy megfelelő anya-

gi ellenszolgáltatás fejében a köztársaságiak kezére juttatja a császárt. Hajnalban Lopez visszatért Miksa táborába Juárez katonáinak kíséretében. Miksa császárt kíséretével együtt elfogták és letartóztatták. Salm-Salm herceg az őrség egyik tisztjével kiegyezett, hogy a császárt megszöktetik. Miksa azonban tudta, ha megszökik, a két mexikói tábornokát, Miramont és Mejiát rögtön kivégzik. Nem hagyta cserben tisztjeit, lemondott a szökésről.⁹

Juárez 1867. június 15-re tűzte ki a katonai törvényszéki főtárgyalás napját, amit a queretarói színház épületében tartottak. Miksa nem volt jelen a tárgyaláson, mondván, színpadi látványosság mégsem akart lenni. Június 16-án reggel kimondták a halálos ítéletet mindhárom vádlottra: Miksára, Miramonra és Mejiára. Az ítélet végrehajtását 3 napra elhalasztották. A siralomházban, ahol Miksát fogva tartották, a komornyikja, Tüdős; háziorvosa, dr. Basch és Pater Soria szerzetes tartózkodtak mellette.

1867. június 19-én a Cerro de la Campana-i dombon a halálos ítéletet végrehajtották. Basch doktor és kísérete rögtön kikérték a császár holttestét. Nagy nehézségek árán jutott el Európába ugyanazon a hajón, amelyikkel Mexikóba érkezett. Habsburg Miksát 1868. január 18-án temették el Bécsben.

Így ért véget Miksa császár szerencsétlen mexikói kalandja, aki az európai nagyhatalmaknak kiszolgáltatva uralkodott Mexikóban. Rajta teljesedett be negyedikként Baththyány Lajos édesanyjának, *Sherlecz Borbála* bárónőnek Ferenc Józsefre kimondott átká, miszerint a császár addig nem halhat meg, míg előtte tizenhárom családtagja szerencsétlenül nem jár.

Felhasznált irodalom

- ☞ ANDERLE ÁDÁM: *Nemzetstudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században*. Bp., 1989, Kossuth Könyvkiadó.
- ☞ ANDERLE ÁDÁM: *Szabadságra született Amerikánk*. Bp., 1983.
- ☞ GONDA IMRE – NIEDERHAUSER EMIL: *A Habsburgok*. Bp., 1978, Gondolat.
- ☞ *Habsburg Lexikon*. Szerkesztette: Brigitte Hamann. Bp., 1990, Új Géniuszt Könyvkiadó.
- ☞ HELLWALD, FRIEDRICH V.: *Maximilian I. Kaiser von Mexico. Wirken und sein Tod, nebst einem Abriss der Geschichte des Kaiserreichs*. I-II. W. Wien, 1869, Braumüller.
- ☞ PAWLOWSKY EDE: *Miksa császár szerencsétlen expedíciója leírásának 2. kiadása*. Bp., 1894.
- ☞ POHL, WALTER – VOCELKA, KARL: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*. Bp., 1995, Gulliver Kiadó.

- ☞ SUPKA GÉZA: *Habsburg-krónika*. (Válogatás). Válogatta, szerkesztette és a szöveget gondozta Steinert Ágota. Bp., 1986, Helikon.
- ☞ SZOKOLY VIKTOR: *Mexikó Miksa császárig*. Pest, 1866.
- ☞ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. II. kiadás. Bp., 1978, Gondolat.

Jegyzetek

- ¹ Vö. Habsburg Lexikon 354–357 p.; Pohl-Vocelka: i. m. 464. p. Supka: i. m. 395–416. p.
- ² Wittman: i. m. 220 p.
- ³ Wittman: i. m. 254 p.
- ⁴ Anderle: i. m. 1989. 66. p.
- ⁵ Pawlowsky: i. m. 79. p.
- ⁶ Pawlowsky: i. m. 48. p.
- ⁷ Pawlowsky: i. m. 88–89. p.
- ⁸ Pawlowsky: i. m. 121–122. p.
- ⁹ Supka: i. m. 412–413. p.
- ¹⁰ Habsburg Lexikon 357. p.

